

СУПЕРЕЧЛИВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

CONTROVERSIAL ASPECTS OF CRIMINAL LIABILITY FOR WAR CRIMES IN UKRAINE

Татаренко І.В., аспірант кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

У статті проведено комплексний аналіз правових наслідків ратифікації Верховною Радою України 21 серпня 2024 року Римського статуту Міжнародного кримінального суду та відповідних змін до Кримінального кодексу України (далі – КК). Досліджено ключові проблеми, що виникли в процесі імплементації положень Статуту, а також їх вплив на правозастосовну практику в Україні. Особливу увагу приділено змінам у підходах до кримінальної відповідальності осіб, які не є громадянами України, за вчинення воєнних злочинів поза її межами. Розглянуто специфіку правового статусу військових командирів та інших осіб, що фактично виконують командні функції, в контексті їх відповідальності за дії підлеглих.

Окремо проаналізовано відповідність положень статті 438 КК України міжнародним стандартам щодо воєнних злочинів, включаючи питання їх кваліфікації в умовах збройних конфліктів неміжнародного характеру, а також кримінальної відповідальності за порушення звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. Досліджено питання можливої конкуренції між кримінальною відповідальністю за воєнні злочини та військовими кримінальними правопорушеннями в українському законодавстві, що може створювати колізії у правозастосовній практиці.

Встановлено, що процес імплементації міжнародних норм у вітчизняне кримінальне право супроводжувався низкою труднощів, зокрема невизначеністю правозастосування та необхідністю додаткового врегулювання низки аспектів на законодавчому рівні. У статті обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання воєнних злочинів в Україні, зокрема через уточнення положень КК України, гармонізацію національного законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права та посилення співпраці з Міжнародним кримінальним судом у питаннях кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів.

Ключові слова: військові командири, воєнні злочини, збройний конфлікт, імплементація міжнародного права, кримінальна відповідальність, кримінальне право України, міжнародне гуманітарне право, міжнародні злочини, Римський статут.

The article provides a comprehensive analysis of the legal consequences of the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court by the Verkhovna Rada of Ukraine on August 21, 2024, and the corresponding amendments to the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – CC). The key issues arising from the implementation of the Statute's provisions and their impact on law enforcement practice in Ukraine are examined. Special attention is paid to changes in approaches to the criminal liability of individuals who are not Ukrainian citizens for committing war crimes outside the country's borders. The legal status of military commanders and other individuals who effectively perform command functions is analyzed in the context of their responsibility for the actions of subordinates.

Particular focus is given to the compliance of Article 438 of the CC of Ukraine with international standards on war crimes, including issues of their qualification in the context of non-international armed conflicts and criminal liability for violations of customary norms of international humanitarian law. The article also explores the potential competition between criminal liability for war crimes and military criminal offenses under Ukrainian legislation, which may create conflicts in law enforcement practice.

It has been established that the process of implementing international norms into domestic criminal law was accompanied by a number of challenges, including uncertainty in law enforcement and the need for additional regulatory adjustments. The article substantiates proposals for improving the legal regulation of war crimes in Ukraine, particularly through the clarification of CC provisions, the harmonization of national legislation with international humanitarian law norms, and the strengthening of cooperation with the International Criminal Court in prosecuting individuals responsible for war crimes.

Key words: military commanders, war crimes, armed conflict, implementation of international law, criminal liability, criminal law of Ukraine, international humanitarian law, international crimes, Rome Statute.

Постановка проблеми. 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду із відповідними поправками до нього. Закон № 3909-ІХ [1], ухвалений 21 серпня 2024 року, набув чинності 24 жовтня 2024 року одночасно із Законом № 4012-ІХ [2], який передбачає зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів у зв'язку з ратифікацією Статуту. В умовах міжнародного збройного конфлікту та зростання кількості кримінальних проваджень за ст. 438 Кримінального кодексу України важливо оцінити, як ратифікація Статуту впливає на кваліфікацію злочинів у межах національного правового поля. Після набуття чинності імплементаційним законом з'явилися перші наукові дослідження, що аналізують його положення. Вони виявили низку дискусійних норм, тлумачення яких викликає суперечки та впливає на правозастосування.

Серед таких питань 1) зміна правил щодо чинності закону про кримінальну відповідальність щодо воєнних злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства, які не проживають постійно в Україні, за межами держави; 2) правова природа змін щодо відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як

військові командири, та інших начальників; 3) співвідношення кола діянь, що становлять воєнні злочини за українським кримінальним правом із міжнародними стандартами в цій сфері, у тому числі поширення дії ст. 438 КК на воєнні злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту неміжнародного характеру, кримінальна відповідальність за порушення звичаєвих норм МГП; 4) можливість притягнення до кримінальної відповідальності за низку воєнних злочинів військовослужбовців України в контексті конкуренції із військовими кримінальними правопорушеннями. У цій статті буде розглянуто вказані проблемні аспекти нового правового регулювання та можливі шляхи його вдосконалення.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні знайшло активне висвітлення у працях українських науковців, які досліджували цю проблему з різних теоретичних і практичних аспектів. Значний внесок у її вивчення зробили такі вітчизняні вчені, як С. О. Харитонов, здійснив ґрунтовний аналіз правових аспектів відповідальності за військові злочини [3]. О. С. Малетова та О. М. Тригуб провели комплексний аналіз імплементації міжнародних норм у національне

кримінальне законодавство України [4]. Окремо варто відзначити дослідження В. М. Киричка, який розглядає вплив ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду на національне законодавство України, а також особливості правозастосування нових норм щодо воєнних злочинів [5].

Незважаючи на вагомий науковий доробок українських учених у сфері кримінальної відповідальності за воєнні злочини, низка питань залишається дискусійною. Зокрема, правове регулювання відповідальності військових командирів, співвідношення норм національного та міжнародного права, а також проблеми правозастосування в контексті триваючого збройного конфлікту потребують подальших досліджень та вдосконалення.

Мета даного дослідження – проаналізувати правові наслідки ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду для кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні, виявити проблемні аспекти імплементації міжнародного гуманітарного права в національне законодавство та запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Зміни до кримінального законодавства України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту МКС були внесені у тому числі до загальної частини Кримінального Кодексу. Так, нова редакція другої частини статті 8 Кримінального кодексу України містить нові положення щодо дії закону про кримінальну відповідальність в просторі, тлумачення яких є дискусійним, що може впливати на її застосування на практиці.

Умови притягнення до кримінальної відповідальності за вітчизняним Кримінальним Кодексом іноземця або особи без громадянства, що не проживає постійно в Україні, які за межами України вчинили воєнний злочин, за цією частиною статті обов'язково включають факт перебування особи на території України, який має супроводжуватися однією із двох обставин: 1) така особа не може бути виданою іноземній державі чи міжнародній судовій установі; 2) у її видачі відмовлено [6].

Щодо відмови у видачі особи іноземній державі чи міжнародній судовій установі законодавство містить ряд положень. Так, рішення про видачу особи іншій державі або передачу до міжнародного суду ухвалює Генеральний прокурор України або його заступник. Процедура регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України та міжнародними договорами. Відповідно до статті 590 КПК, рішення про видачу ухвалюється після перевірки запиту на відповідність правовим нормам та відсутність підстав для відмови [7]. У випадку передачі особи до Міжнародного кримінального суду або іншої міжнародної судової установи процедура здійснюється відповідно до Закону України «Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом» і також перебуває у компетенції Генерального прокурора [8].

Відмова у видачі можлива за рішенням Генерального прокурора України або його заступника, якщо для цього є правові підстави, які викладені у ст. 589 Кримінального процесуального кодексу. В контексті ч. 2 ст. 8 КК стосовно воєнних злочинів теоретично можливими є лише три з цих умов: 1) компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу центрального органу України додаткових матеріалів або даних, без яких неможливе прийняття рішення за запитом про видачу; 2) видача особи (екстрадиція) суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України; 3) є обґрунтовані підстави вважати, що видача особи (екстрадиція) суперечить інтересам національної безпеки України.

Стосовно випадків, коли особа «не може бути видана» чітких критеріїв не встановлено. Водночас за українським законодавством, а також виходячи зі змісту міжнародних договорів України, як от Конвенція про Екстрадицію, екстрадиція (видача особи іншій державі) здійснюється лише на

підставі запиту від відповідної держави. Якщо такого запиту не надходило, здійснити дану процедуру неможливо.

Новела, що міститься у ч. 2 ст. 8 КК полягає також у тому, що універсальна юрисдикція України стосовно воєнних злочинів не залежить від того, чи передбачена вона міжнародними договорами України. В. М. Киричко, надаючи загальну оцінку такого рішення, зауважує, що така юрисдикція «не є тим рішенням, щодо якого інші держави надавали згоду. Тому при практичному застосуванні цих положень КК можуть виникати претензії з боку інших держав щодо порушення Україною принципу невтручання в їх внутрішні справи» [5].

Вважаємо, що дане питання виходить за правову площину і стосується пріоритетів законодавця. Розглянемо ситуацію: іноземець, що постійно не проживає але перебуває в Україні, вчинив воєнний злочин, а екстрадувати цю особу не можна через відсутність запиту від іноземної держави, яка може з політичних мотивів не переслідувати власних солдатів за скоєні воєнні злочини. В такому випадку держава постає перед вибором: 1) залишати такі випадки без розслідування, судового розгляду та кримінально покарання заради збереження міжнародно-політичної стабільності, 2) або притягти особу до кримінальної відповідальності за власним законодавством виключно через те, що жодна інша держава чи міжнародна судова установа кримінально-правової оцінки діям іноземця не надасть.

Законодавець пішов другим шляхом що, на нашу думку, відповідає чотирьом Женевським конвенціям від 12 серпня 1949 р., де передбачено зобов'язання кожної Високої Договірної Сторони «розшукувати осіб, обвинувачуваних у тому, що вони вчинили або віддали наказ вчинити такі серйозні порушення, та незалежно від їхнього громадянства віддавати їх до свого суду». Водночас «кожна Висока Договірна Сторона може також, якщо вважає за доцільне, передавати їх згідно з положеннями свого законодавства іншій заінтересованій Високій Договірній Стороні для проведення суду за умови, що така Договірна Сторона збрала достатньо серйозні докази для порушення справи (ст. 49 Конвенції I, ст. 50 Конвенції II, ст. 129 Конвенції III, ст. 146 Конвенції IV)» [9, 10, 11].

Наведені приписи міжнародних договорів України вимагають від нашої держави двох варіантів дій щодо іноземців, які вчинили воєнні злочини за її межами: 1) «віддавати їх до свого суду»; 2) передати іншій заінтересованій Високій договірній стороні. Здійснення екстрадиції в тексті Женевських конвенцій жодним чином не ставиться в пріоритет перед судовим процесом в середині держави, а навпаки згадується як факультативний (з огляду на формулювання «може також») варіант дій щодо обвинувачених осіб, застосування якого має регламентуватися положеннями законодавства держави і залежить від її погляду на доцільність видачі особи.

З іншого боку необхідно зауважити, що нова ч. 2 ст. 8 Кримінального Кодексу створює передумови для вибіркового кримінального переслідування залежно від політичної доцільності. Зокрема однією з підстав відмови у видачі особи іншій державі згідно з п. 5-1 ч. 1 ст. 589 КПК є наявність обґрунтованих підстави вважати, що екстрадиція суперечить інтересам національної безпеки України. Таке широке формулювання створює можливості для політично мотивованого переслідування особи в Україні.

Імплементація положень ст. 28 Римського Статуту щодо відповідальності командирів та інших начальників була здійснена шляхом доповнення Кримінального Кодексу ст. 31-1, в якій запроваджено особливу форму співучасті у злочинах, передбачених статтями 437-439, 442, 442-1 КК, що підтверджується наступними нижченаведеними аргументами.

Місце цієї статті у Загальній частині Кримінального кодексу свідчить про її загальний характер. Відповідно до

структури Кодексу, складі злочинів закріплені в Особливій частині, тоді як Загальна частина визначає загальні принципи відповідальності. Композиційно стаття 31-1 була додана до Розділу VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні», що ще раз підтверджує її функцію як норми, яка регулює специфічну форму співучасті. До того ж стаття 31-1 не містить санкції, що є обов'язковою ознакою статті, яка встановлює самостійний склад злочину. Натомість у частині третій прямо зазначено, що відповідальність настає за відповідною статтею Особливої частини КК. Це підтверджує її допоміжний характер.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 КК України закінченням кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини. Оскільки стаття 31-1 відсилає до статей 437-439, 442, 442-1 КК (прямо зазначено, що відповідальність настає за відповідною статтею Особливої частини КК), це означає, що вона не створює самостійного складу злочину, а лише уточнює правила відповідальності командирів і начальників.

Аналізуючи нову статтю 31-1 Кримінального кодексу України В. М. Киричко зауважує, що її зміст являє окремі підстави для кримінальної відповідальності, як це врегульовано у ст. 28 Статуту МКС, а не нову форму співучасті. Оскільки настання відповідальності пов'язано із вчиненням іншими особами визначених кримінальних правопорушень, такі ситуації варто розглядати як причетність до вчинення злочину, а отже таке доповнення до Кримінального Кодексу здійснено композиційно неправильно [5].

Розглядаючи ст. 31-1 КК як таку, що містить нові складі кримінальних правопорушень, автор описує їх об'єктивну сторону: «1) діяння – нездійснення суб'єктом злочину належного контролю над підлеглою особою; 2) наслідок – вчинення підлеглою особою будь-якого із злочинів, передбачених статтями 437-439, 442, 442-1 КК; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідком». Наведену характеристику можна порівняти з об'єктивною стороною злочинів, які можуть бути вчинені у формі пособництва через бездіяльність: 1) діяння – нездійснення особою, яка повинна і могла діяти, заходів для запобігання злочину; 2) наслідок – вчинення основного злочину іншою особою; 3) причинний зв'язок між бездіяльністю пособника і вчиненням злочину головним виконавцем.

Ця структура практично ідентична тій, що пропонує дослідник для характеристики ст. 31-1 КК. Якщо прийняти ці аргументи, то доведеться визнати, що будь-яке пособництво через бездіяльність також має самостійний склад злочину, а не є формою співучасті. Більше того, особливий суб'єктний склад (командири і начальники) та обмежений предметний склад (тільки визначені злочини) не змінюють загальної правової природи цієї норми. Це лише уточнює коло осіб, які можуть нести відповідальність, та перелік злочинів, у яких вони можуть бути співучасниками. Аналогічно, у звичайному пособництві певні форми співучасті можуть бути доступні лише для спеціальних суб'єктів (наприклад, посадові особи у випадках службових злочинів), але це не перетворює пособництво на окремий склад злочину.

Варто визнати, що в українському кримінальному праві відсутній самостійний інститут «причетності до злочину», який би існував окремо від співучасті. Натомість традиційно розрізняють співучасть у злочині (ст. 27 КК), а також деякі окремі випадки відповідальності за дії, що сприяють злочину, але не є співучастю, наприклад, недонесення про злочин (ст. 396 КК) чи приховування злочину (ст. 396, 256 КК).

У міжнародному кримінальному праві поняття «причетності» (modes of liability) ширше і включає як співучасть, так і відповідальність за контроль над підлеглими. Зокрема, у ст. 28 Римського статуту МКС відповідальність командирів прямо відокремлена від класичних форм спі-

вучасті (як-от пособництво чи підбурювання) і передбачає відповідальність за «відсутність належного контролю».

Якщо порівнювати з українським правом, ст. 31-1 КК має деякі риси, схожі з причетністю до злочину, а не класичною співучастю. Так, командир не обов'язково має умисел на злочин підлеглого. У класичній співучасті співучасники діють узгоджено, тоді як відповідно до ст. 31-1 командир може навіть не знати напевне про намір підлеглого, але все одно нестиме відповідальність, якщо «повинен був і міг знати».

Окремо варто відзначити опосередкований причинний зв'язок. Співучасники класично беруть участь у злочині ще до його вчинення або під час вчинення, тоді як командир за ст. 31-1 може бути покараний навіть тоді, коли дізнався про злочин постфактум і не повідомив компетентні органи. Таким чином, ст. 31-1 КК справді має певні особливості, які зближують її з концепцією «причетності» у міжнародному кримінальному праві, а не з класичними формами співучасті в українському праві.

Чи була помилкою законодавця її розміщення у розділі VI про співучасть? Формально – ні, адже вона все ж встановлює відповідальність не за самостійний злочин, а за зв'язок із воєнними злочинами підлеглих осіб. Однак із точки зору систематики кримінального права можна було б розглянути й альтернативний варіант – розміщення цієї норми в розділі XIX КК («Злочини проти встановленого порядку несення військової служби»), де містяться статті про службові порушення командирів. Така класифікація могла б точніше передати її особливий характер, оскільки йдеться не про класичну співучасть, а про особливий вид відповідальності командирів за підлеглих.

Ч. 2 ст. 438 КК зазнала зміни формулювання «якщо вони поєднані з умисним вбивством» на «якщо вони спричинили загибель людини», яке має значення для визначення суб'єктивної сторони злочину. Стара редакція прямо вказувала на умисне вбивство як обов'язкову ознаку кваліфікованого складу злочину, що означає виключно умисну форму вини щодо смерті потерпілого. Нова редакція використовує ширше формулювання «спричинили загибель людини», яке не уточнює форму вини щодо наслідку.

Фраза «спричинили загибель людини» охоплює будь-яку причинно-наслідкову залежність між діянням і смертю потерпілого. Відповідно, нова редакція допускає відповідальність як за умисне вбивство в контексті воєнних злочинів, так і за заподіяння смерті через необережність, наприклад, при невибірковому застосуванні заборонених методів ведення війни.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) не передбачає посиленої відповідальності за воєнні злочини у випадках, коли смерть людини спричиняється необережно. Згідно зі ст. 30 Римського статуту, особа несе кримінальну відповідальність лише за умови, що вона діяла умисно та свідомо [12]. Умисел передбачає, що особа або бажала настання конкретного наслідку, або свідомо допускала його настання як можливий результат своїх дій. Це правило застосовується до всіх злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, включно з воєнними злочинами.

Таким чином, у Римському статуті необережність як форма вини не є достатньою підставою для кваліфікації діяння як воєнного злочину. Це означає, що навіть якщо необережні дії спричинили загибель людини, вони самі по собі не можуть кваліфікуватися як воєнний злочин і не тягнуть за собою посилену відповідальність.

Міжнародна практика розглядає воєнні злочини, які спричинили загибель людей, лише за умови, що особа діяла умисно або зі свідомим допущенням наслідків. Наприклад, у справах Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (МТКЮ) суд вимагав доведення того, що особа свідомо застосовувала методи або засоби ведення війни, що призвели до загибелі цивільних осіб.

Так, у справі «Прокурор проти Анте Готовіни» (2008–2012) генерал хорватської армії Анте Готовіна був звинувачений у незаконному обстрілі цивільних об'єктів під час операції «Буря» (1995) [13]. Суд першої інстанції визнав його винним, але Апеляційна палата скасувала вирок, встановивши недоведеним, що він цілеспрямовано застосовував методи ведення війни, які неминуче призводили до загибелі мирного населення.

Таким чином, ані Римський статут, ані практика міжнародних кримінальних трибуналів не визнають воєнним злочином діяння, що спричинили загибель людини через необережність. Український законодавець у новій редакції ч. 2 ст. 438 КК України передбачив посилену відповідальність навіть за необережне спричинення смерті під час воєнного злочину. Такі нововведення, хоч і не засновані на міжнародних договорах України, але й не суперечать їм, реалізуючи при цьому вітчизняний державний суверенітет.

Інший суперечливий аспект кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні пов'язаний із певною невизначеністю щодо застосування ст. 438 КК до збройних конфліктів неміжнародного характеру. В. М. Киричко обґрунтовує, що стаття 438 КК України не охоплює воєнні злочини, пов'язані зі збройними конфліктами неміжнародного характеру, на відміну від ст. 8 Римського статуту [5].

По-перше, у автор чітко розмежує міжнародні та неміжнародні збройні конфлікти. У ст. 8 Римського статуту справді розрізняються воєнні злочини в міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах, тоді як стаття 438 КК України використовує поняття «закони і звичаї війни», що застосовується у тексті Женевських конвенцій до міжнародних збройних конфліктів.

Постає питання, чи справді «закони і звичаї війни» обмежуються лише міжнародними збройними конфліктами. Цей термін дійсно застосовується у Женевських конвенціях та Додатковому протоколі I лише до міжнародних конфліктів. Однак це не зовсім точно твердження. Наприклад, у рішенні Міжнародного трибуналу щодо Руанди (справа Прокурор проти Жана-Поля Акаєсу, 1998) встановлено, що норми, які регулюють збройні конфлікти неміжнародного характеру, також можуть становити частину «законів і звичаїв війни» [14]. Тобто існує судова практика, яка не виключає застосування цього терміна до неміжнародних конфліктів.

Наступний суттєвий момент стосується використання термінів у ст. 8 Римського статуту. Дійсно, у ст. 8 Римського статуту взагалі немає терміну «закони і звичаї війни», але присутнє формулювання «закони і звичаї». Термінологічна відмінність у самому Статуті не означає, що поняття, які застосовуються в міжнародному праві, обов'язково мають різний зміст. Більше того, практика міжнародних трибуналів свідчить про те, що порушення законів і звичаїв війни може включати порушення в неміжнародних збройних конфліктах. Відтак, твердження, що ст. 438 КК «категорично» не поширюється на збройні конфлікти неміжнародного характеру, є спірним.

По-друге, автор зазначає, що поширення терміну-поняття «закони і звичаї» на всі види порушень в ст. 8 Римського статуту, не може виступати підставою для такого самого тлумачення ст. 438 КК в чинній її редакції, тому що ст. 438 КК відсилає до тих актів, які встановлюють самі закони і звичаї війни, а не до тих, які передбачають відповідальність за їх порушення.

В даному контексті необхідно з'ясувати, чи встановлює статут МКС закони та звичаї війни, на які є посилання у ст. 438 КК. Стосовно порушень, які містяться у тексті Женевських Конвенцій, дане питання є спірним, оскільки заборонені діяння відтворені у тексті як у їх тексті, так і у тексті Римського статуту. Натомість звичаї війни, які згідно з ч. 1 ст. 438 КК мають бути передбачені міжнародними договорами України, після ратифікації Статуту МКС встановлюються ним. Наприклад, відповідно до

ч. 2 ст. 8 Римського Статуту воєнним злочином вважається заява «пощади не буде», хоча жодна така вказівка відсутня в Женевських конвенціях. Таким чином, ратифікація Римського статуту розширила об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 438 КК. Це доводить, що Римський Статут встановлює самі закони і звичаї війни, а тому підставою для тлумачення термінів зі ст. 438 КК може виступати і цей міжнародний договір.

Щодо об'єктивної сторони воєнних злочинів за вітчизняним законодавством у порівнянні зі статуту МКС одним із важливих питань є включення вигнання цивільного населення для примусових робіт до статті 438 КК. Хоча міжнародні договори накладають конкретні умови на такі дії, вони не містять прямої заборони на депортацію з метою примусової праці. Ця розбіжність підкреслює суверенітет українського законодавця у криміналізації дій, що виходять за рамки міжнародних воєнних злочинів, визначених Статутом МКС.

Іншою проблемою є широке формулювання в українському законодавстві, яке встановлює відповідальність за «інші порушення» законів і звичаїв війни, викладених у міжнародних договорах, ратифікованих Україною на протигагу «грубим порушенням», які є воєнними злочинами згідно з ч. 2 ст. 8 Статуту МКС. Наприклад, стаття 29 Третьої Женевської конвенції вимагає створення окремих санітарно-гігієнічних умов для жінок-військовополонених [11]. Хоча недотримання цієї вимоги є порушенням Женевських конвенцій, Статут МКС не класифікує такі порушення як воєнні злочини. Однак українське законодавство формально відносить їх до воєнних злочинів, що створює потенційні неузгодженості.

Додаткова складність виникає через розділ XIX ККУ, який стосується злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. Дії, які є воєнними злочинами, коли вони вчиняються українськими військовослужбовцями, часто переслідуються за окремими статтями зі значно м'якшими покараннями. Приклади включають ст. 432: «Мародерство» (до 10 років позбавлення волі); ст. 434 «Погане поводження з військовополоненими» (до 3 років позбавлення волі), ст. 433: Насильство над населенням (до 8 років, або 10 років, якщо супроводжувалося розбєм). На відміну від цього, покарання за «воєнні злочини» за статтею 438 становить 12 років позбавлення волі. Ця невідповідність створює подвійний стандарт: ворожі комбатанти несуть суворіше покарання, тоді як український персонал може отримати вигоду від більш м'яких покарань за спеціальними статтями. Недоліки в правовому регулюванні можуть призвести до проблем з прийнятністю відповідно до статті 17 Статуту МКС. МКС може заявити про свою юрисдикцію у справах, в яких українська правова система не здатна провести справжнє розслідування або кримінальне переслідування через ці прогалини.

Висновки. Гармонізація кримінального законодавства України з нормами міжнародного гуманітарного права є важливим кроком для ефективного правозастосування у сфері переслідування воєнних злочинів. Водночас адаптація національних норм до положень Римського статуту повинна супроводжуватися належними механізмами імплементації, що забезпечать відповідність міжнародним стандартам кримінальної відповідальності [15]. Ратифікація Римського статуту та імплементація його положень у кримінальне законодавство України спричинили низку важливих змін, але також виявили суперечливі аспекти правозастосування. Одним із ключових питань залишається порядок притягнення до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини за межами України. Міжнародні договори надають державі право або розглядати такі справи власним судом, або передавати їх іншій заінтересованій стороні. Однак положення ст. 8 КК України створюють ризики вибіркового переслідування залежно від політичної доцільності.

Також проблемним є впровадження ст. 31-1 КК щодо відповідальності командирів. Вона більше відповідає концепції «причетності» до злочину, аніж класичній співучасті. Формальне розміщення цієї статті у розділі VI КК («Співучасть у кримінальному правопорушенні») є дискусійним, і більш логічним було б включення її як окремого складу кримінального правопорушення до розділу XIX («Злочини проти встановленого порядку несення військової служби»).

Окремі аспекти імплементації положень Римського статуту також викликають питання щодо їх відповідності міжнародним стандартам. Наприклад, оновлена ч. 2 ст. 438 КК України передбачає кримінальну відповідальність навіть за необережне спричинення смерті під час воєнного злочину, що не узгоджується з текстом Женевських конвенцій, Статуту МКС та практикою Міжнародного кримінального суду, але є суверенним рішенням вітчизняного законодавця.

Ще одним важливим питанням є дія ст. 438 КК у контексті збройних конфліктів неміжнародного характеру. Аналіз норм міжнародного права та їхнього тлумачення

дає підстави вважати, що «закони і звичаї війни» в українському законодавстві охоплюють також неміжнародні конфлікти, хоча це питання залишається дискусійним.

Додаткові виклики створює широкий підхід українського законодавства до визначення воєнних злочинів. Зокрема, відсутнє розмежування між «грубими порушеннями» та іншими порушеннями міжнародного гуманітарного права, що потенційно суперечить підходу Римського статуту. Крім того, спостерігається нерівномірність у санкціях за воєнні злочини. Дії, які визнаються такими в міжнародному праві, в українському КК можуть кваліфікуватися за іншими статтями з м'якшими покараннями. Це створює ризики подвійних стандартів, коли українські військовослужбовці можуть бути притягнуті до відповідальності за менш суворими нормами, ніж ворожі комбатанти.

З огляду на викладене, подальше вдосконалення українського кримінального законодавства у сфері воєнних злочинів потребує чіткішого узгодження із міжнародними стандартами, зокрема, уточнення норм щодо відповідальності командирів, визначення складу воєнних злочинів у відповідності до Римського статуту та усунення суперечностей у санкціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3909-20> (дата звернення: 03.02.2025).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : проект Закону. URL: (дата звернення: 03.02.2025).
3. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України. Харків: Право, 2018. 320 с.
4. Малетова О. С., Тригуб О. М. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини. *Вісник кримінального права України*. 2024. № 1. С. 78–91.
5. Киричко В. М. Імплементація положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 52–67.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.02.2025).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України (із змінами, 2024) : Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.02.2025).
8. Про співробітництво з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 2024 р. № 3957-IX. Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3957-20> (дата звернення: 04.02.2025).
9. Женевська конвенція про поліпшення становища поранених і хворих у діючих арміях (1949) : Конвенція від 12 серпня 1949 р. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002 (дата звернення: 04.02.2025).
10. Женевська конвенція про поліпшення становища поранених, хворих і членів екіпажів кораблів військових флотів (1949) : Конвенція від 12 серпня 1949 р. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 04.02.2025).
11. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. Офіційний текст. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 04.02.2025).
12. Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998). Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.02.2025).
13. Прокурор проти Анте Готовіні (Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії) : Рішення Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії. URL: <https://www.icty.org/case/gotovina> (дата звернення: 04.02.2025).
14. Прокурор проти Жана-Поля Акаєсу (Міжнародний трибунал щодо Руанди) : Рішення Міжнародного трибуналу щодо Руанди. URL: <https://www.un.org/ict/en/case/acaye> (дата звернення: 04.02.2025).
15. Татаренко І. В., Котова Л. В. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в Україні в контексті імплементації норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 2(48). С. 236–248. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/961> (дата звернення: 03.01.2025).